

PREDMET: GEOGRAFIJA ZA ČETVEROGODIŠNJE ŠKOLE

CILJ

Cilj nastave geografije je da učenici upoznaju i zavole svoju domovinu, da steknu osnovno znanje o Zemlji, da upoznaju gospodarska, društvena i kulturna obilježja suvremenog svijeta i uoče nužnost međusobne suradnje i ljudske solidarnosti u svijetu.

ZADACI NASTAVE

- omogućiti učenicima da steknu osnovno znanje o Zemlji i shvate značenje prirodnih elemenata (reljef, klima, vode, tlo, vegetacija) i društvenih pojava i procesa (stanovništvo, prostorni raspored, oblike njegove djelatnosti i naselja) u predočavanju gospodarske aktivnosti s gledišta suvremenog značenja i procesa razvoja,
- omogućiti učenicima da prošire osnovna znanja o geografskoj karti i naviknuti ih da upotrebljavaju kartu i atlas u svakodnevnom životu,
- osposobiti učenike za uočavanje specifičnosti osobina i različitosti stupnjeva međusobne povezanosti prirodne osnove i obilježja socijalnogeografske strukture u procesu društvenogeografske valorizacije regionalnih kompleksa,
- osposobiti učenike za promatranje i upoznavanje promjena u geografskoj stvarnosti, razvijati u njima sposobnosti kritičke analize konkretnih situacija kao osnove mišljenja i poticanja radi jačanja potrebe za uključivanjem u pozitivnu društvenu praksu i životu zajednice,
- upoznati učenike s geografskom stvarnosti u prostoru Hrvatske kako bi uočili njen položaj i ulogu u suvremenom svijetu,
- promatranjem prirodne osnove i pojave društvenog razvoja u zavičaju i zemlji upoznati učenike sa značajkama razvoja i razvijati svijest o potrebi za uključivanjem u rad i društvenu aktivnost za napredak svog zavičaja i naše zajednice,
- uputiti učenike u prostorne odnose suvremenih gospodarskih i političkih grupacija u svijetu i u prostornu stvarnost suvremenog svijeta,
- upoznati učenike s intenzivnim procesom narušavanja kvalitete čovjekova okoliša i neophodnom potrebom čuvanja okoliša od daljnje degradacije, odnosno poboljšanja kvalitete ugroženih elemenata i lokaliteta,
- stalnom aktualizacijom geografskih nastavnih sadržaja razvijati u učenicima interes za kontinuiranim praćenjem geografske stvarnosti u zemlji i u svijetu te potrebu za samostalnim učenjem i permanentnim geografskim obrazovanjem.

SADRŽAJ

OPĆA GEOGRAFIJA

1. razred

Broj sati: 70

R. br.	NAZIV NASTAVNE CJELINE	OKVIRNI SADRŽAJI
1.	Osnovi prirodne i društvene geografije	Geografija znanost o površini Zemlje. Geografija i ekologija. Predočavanje Zemljine površine, globus i geografske karte, definicija, mjerilo, način prikazivanja reljefa. Kartografske projekcije. Vrste karata, topografske karte i njihova primjena.
2.	Gibanja Zemlje i njihovo geografsko značenje	Zemlja u Sunčevu sustavu, oblik i veličina Zemlje, rotacija i revolucija Zemlje, izmjena godišnjih doba, toplinski pojasi, određivanje vremena i kalendar.
3.	Prirodna obilježja Zemljine površine Reljef Zemlje	Reljef i litosfera, opći podaci o reljefu, zonalna građa Zemlje, geološka prošlost Zemlje. Litološki sastav. Endodinamika. Vulkanizam i potresi. Sile ili pokretači

		endodinamskih pokreta. Egzogeno modeliranje i tipovi reljefa (spiranje, rijeke i njihov utjecaj, oblici obala i abrazija, eolska erozija. Krš i krški oblici ledenjački ili glacijalni reljef.
4.	Klima	Klima na Zemlji. Struktura i sastav atmosfere, vrijeme i klima. Klimatski elementi. Tlak zraka (promjene tlaka zraka, geografska raspodjela tlaka na Zemlji), vjetrovi, zračne mase i fronte. Vlažnost zraka i padaline. Klimatski modifikatori i klasifikacijska klima.
5.	Vode na Zemlji	Svjetsko more, glavna svojstva i dinamika morske vode. Vode na kopnu, gospodarsko značenje voda i problematika njihove zaštite.
6.	Tlo i vegetacijski pokrov	Tlo i biljni pokrov. Tlo (osnovni pojmovi, podjela, obilježja, nastanak). Društveno-geografsko značenje prirodno-geografskih zona, biljnog pokrova i životinjskog svijeta. Prirodne katastrofe na Zemlji (vulkani, potresi, poplave, ciklone i sl.).
7.	Stanovništvo kao faktor razvoja i prostorne organizacije	Razvoj naseljenosti na Zemlji. Razmještaj stanovništva i gustoća naseljenosti, razvoj naseljenosti na Zemlji. Opće kretanja stanovništva. Populacijski razvoj i populacijska politika prirodno kretanje stanovništva, biološki sastav stanovništva, ekonomska struktura stanovništva, etnička, kulturna i religijska struktura stanovništva, migracija stanovništva. Gospodarska razvijenost i stanovništvo, predindustrijsko (primarno), industrijsko (sekundarno) i postindustrijsko (tercijalno) društvo.
8.	Naselja i oblici naseljenosti	Naselja, pojmovi i podjela, seoska i gradska naselja. Oblici seoskih naselja. Gradska naselja funkcije i struktura grada, razvoj grada. Grad i okolica, grad i funkcionalna organizacija prostora, urbani sistemi.
9.	Ljudske djelatnosti i njihova obilježja	Primarne djelatnosti, sustavi agrarne proizvodnje i iskorištavanja. Ratarska proizvodnja (tradicionalna plantažna monokulturna) i njeno značenje. Važniji poljoprivredni proizvodi i poljoprivredna područja u svijetu. Sekundarne djelatnosti (energetika, industrija, rudarstvo, metalurgija, građevinarstvo i proizvodno zanatstvo) i strukturne promjene u industriji, razvoj novih industrija, problematika njihove lokacije. Tercijalne aktivnosti i interakcije u prostoru. Promet kao faktor i preduvjet svjetskog razvoja. Turizam i njegovi učinci. Trgovina i uloga ekonomskih integracija u svjetskom razvoju. Neka obilježja i primjeri visoko razvijenih zemalja. Razlike u regionalnom razvoju. Razvoj novih industrija, deindustrijalizacija. Obilježja i primjeri slabije razvijenih zemalja, pojava novih industrijskih zemalja. Opći pokazatelji stupnja gospodarskog razvoja, autarkično i tržišno gospodarstvo, globalizacija internacionalizacija, ekonomski sustavi ekonomske integracije, transnacionalne kompanije i sl.)

OBJAŠNENJE

U temi o Zemlji i Sunčevu sustavu i Svemiru težište je na upoznavanju prirodnih pojava određenih položajem Zemlje u Svemiru, nagibom njezine osovine prema ekliptici, njezinu položaju i kretanjima u

Sunčevu sustavu, jer to snažno utječe na značajke i diferenciranje geoprostora i na određivanje položaja na Zemlji.

U drugoj temi programirani su najbitniji sadržaji za ovladavanje osnovama iz kartografije kao prijeko potrebnom znanju suvremenog čovjeka u svakidašnjem životu.

Programiranje gradiva u temama u sastavu Zemljine kore i njezinu reljefu omogućit će učenicima da spoznaju Zemlju kao postojbinu čovjeka i da shvate odnose između endogenih sila i egzogenih procesa u jedinstvu i međuovisnosti u stvaranju reljefa na Zemlji kao cjelini i odgovarajućim regionalnim promjerima.

U temi o klimi programirani su klimatski elementi, klimatski modifikatori i klasifikacija klime da bi se shvatio utjecaj klime na fizičke i biološke zone geoprostora i uočila ovisnost čovjeka o klimi na Zemlji te njihova uloga u mikroklimatskom diferenciranju prostora.

Poglavlje o vodama programirano je tako da se kompleksno određuju njihova svojstva i značenje u razdvajanju i povezivanju užih i širih geografskih cjelina i shvati njihova važnost kao element svjetskog interesa.

Tema o životu na Zemlji programirana je tako da se uoče osobine, nastanak i ovisnost tla i biljnog pokrova o klimi i petrografskom sastavu, te reljefu kao i uloga čovjeka u izmjeni prirodnih i geografskih pejzaža.

Proučavanjem teme stanovništvo kao faktor razvoja i prostorne organizacije učenici bi trebali usvojiti spoznaju o osnovnim i općim demografskim strukturama i procesima kroz regionalne raznolikosti uvjetovane višeslojnim prostornim faktorima.

To je preduvjet da se putem općeg demografskog znanja gradi put prema razvijanju sposobnosti kod učenika u smislu uočavanja prostornih znanosti, regionalnog uspoređivanja, uočavanja objektivno postojećih problema, predviđanja budućih promjena itd. sa svrhom razvijanja spoznaja o prostornom okruženju i sl.

U okviru teme naselja i oblici naseljenosti bitno je upoznati oblik, tip, strukturu i funkcioniranje naselja kroz regionalne primjere i njihov povijesni razvoj.

U temi Oblici ljudskih djelatnosti treba spoznati prostorne posljedice primarnih, sekundarnih i tercijalnih djelatnosti i njihov prostorno-vremenski razvoj u svrhu razumijevanja i povezivanja sadržaja prostora, funkcija prostora i ostvarivanje tih funkcija kroz različite djelatnosti. Temeljne djelatnosti u tomu su poljoprivreda, industrija, turizam i promet. Prostorne zakonitosti obvezno se promatraju kroz regionalne raznolikosti.

Nesklad u onečišćenju prostora i ekološke problematike u novijem periodu dolazi sve više do izražaja. Stoga je potrebo u obrazovnoj dogradnji upoznati činitelje nesklada, posljedice nelogičnih ljudskih utjecaja i mogućnosti njegova rješavanja. Bitno je razvijati svijest o očuvanju logičnih prostornih zakonitosti.

NAPOMENA

Za struke i obrazovne profile u kojima se geografija pojavljuje kao stručni nastavni predmet razradit će se posebni nastavni programi za prometnu, turističku, industrijsku, agrarnu, ekonomsku, geografiju i sl.

GEOGRAFIJA HRVATSKE

2. razred

R. br. NAZIV NASTAVNE CJELINE

OKVIRNI SADRŽAJI

1.	Prostor i položaj Republike Hrvatske	Složenost geografskog položaja Hrvatske na dodiru različitih prirodnih, etničkih, kulturnih i gospodarsko političkih europskih regionalnih cjelina. Prostor Hrvatske i Europska prometna mreža — prometna valorizacija Hrvatske i značajniji prometni pravci. Povijesno teritorijalni razvoj Republike Hrvatske. Oblik teritorija, veličina i granice Republike Hrvatske.
2.	Reljefna i geomorfološka obilježja kao faktor prostorne organizacije i gospodarskog razvoja	Reljefna obilježja (osnovni tipovi reljefa i njihov postanak). Strukturne geomorfološke i morfogenske osobine reljefa Republike Hrvatske.

R. br.	NAZIV NASTAVNE CJELINE	OKVIRNI SADRŽAJI
3.	Klimatska, pedološka i vegetacijska obilježja kao faktor gospodarskog razvoja	Klimatska i vegetacijska obilježja panonske i peripanonske Hrvatske i njihov utjecaj na gospodarske aktivnosti. Klimatski elementi i modifikatori. Raspored padalina i vjetrovi. Klimatske regije u Republici Hrvatskoj i njihovo gospodarsko značenje. Biljni pokrov i tlo u Republici Hrvatskoj i njihovo gospodarsko vrednovanje.
4.	Hidrografske osobitosti	Jadransko more i vode na kopnu, gospodarsko značenje i ekološki poremećaj.
5.	Demografska obilježja Republike Hrvatske	Razvoj naseljenosti i razmještaj stanovništva u Hrvatskoj. Opće kretanje stanovništva u Hrvatskoj. Struktura stanovništva (biološka, etnička, religijska i ekonomska). Migracije stanovništva u Hrvatskoj, povijesni osvrt i suvremeni trendovi selo-grad. Hrvatsko stanovništvo u susjedim zemaljama i svijetu.
6.	Naselja i oblici naseljenosti	Ruralna naselja i urbani sustavi.
7.	Gospodarska obilježja Hrvatske	Stupanj i dinamika gospodarskog razvoja. Suvremena gospodarska obilježja Hrvatske (glavni energetske izvori, njihov prostorni razmještaj, razmještaj i značenje rudarske i industrijske proizvodnje). Poljoprivredne grane i regije. Prometna povezanost u zemlji i povezanost sa svijetom. Uvjeti i razvoj turizma, dostignuća i perspektive. Gospodarska i politička povezanost s Europom i svijetom (veze sa EU, OUN, VIJEĆE

EUROPE, R.Z. Alpe-Jadran i sl.).

OBJAŠNJENJE

Program nastave geografije za osnovne škole i gimnazije predstavlja kombinaciju linearno-uzlaznog i spiralnog načina programiranja. Geografija Hrvatske je uvrštena i u program 8. razreda osmogodišnjih škola. Međutim neki pokazatelji o geografskim obilježjima Hrvatske uključeni su u programe svih razreda osnovne škole. Naime, u okviru nastavnog predmeta priroda i društvo u nižim razredima osnovne škole obrađuju se i odgovarajući geografski pokazatelji o mjestu, zavičaju i Republici Hrvatskoj, a pri obradi nastavnih sadržaja iz opće i regionalne geografije u 5., 6. i 7. razredu ističu se odgovarajuće sličnosti ili razlike s podacima vezanim za geografske osobine Hrvatske.

Nastavni program za 2. razred četverogodišnjih škola, odnosno geografija Hrvatske ne predstavlja puko ponavljanje nastavnih sadržaja iz osnovnih škola niti njihov širi koncentrični krug. Radi se o linearno spiralnom slijedu geografskog proučavanja s većom stručnom pa donekle i znanstvenom razinom upravo u drugom razredu srednjih škola, a posebno u 4. razredu gimnazije. Ta viša razina je nužna jer se radi o geografiji nacionalnog prostora koju učenici srednjih škola moraju detaljnije obrađivati. Osim toga postoji razlika i u načinu programiranja, pa prema tome i obrade nastavnih sadržaja. Oni su za osnovnu školu rađeni u skladu s regionalnim konceptom, a u srednjoškolskom programu je naglašeniji tematsko problemski koncept.

Tako je na primjer prva nastavna tema posvećena ulozi geografskog položaja u gospodarskom razvoju u kojoj treba ukazati na pripadnost Hrvatske srednjoj Europi i Sredozemlju i istaknuti značenje i složenost geografskog položaja Hrvatske na dodiru različitih prirodnih, etničkih, kulturnih i gospodarsko političkih europskih regionalnih cjelina, kao i ulogu gorskog praga Hrvatske kao najpovoljnijeg prometnog koridora između podunavskog i sredozemnog prostora te važnije prometne pravce koji prolaze prostorom Hrvatske.

U drugoj temi je naglasak na veličini, granicama i obliku teritorija u kojoj treba dati i povijesni osvrt na značajnije promjene.

Reljefna obilježja i njihov utjecaj na gospodarske mogućnosti primorskog, gorskog (krškog) i panonskog dijela Hrvatske čine posebnu temu.

U petoj temi treba obraditi Klimatska i vegetacijska obilježja republičkog prostora i njihov utjecaj na gospodarske aktivnosti, ali i sve naglašenije ekološke probleme koji se javljaju na republičkom prostoru, a koji se manifestiraju onečišćenjem atmosfere, sušenjem šuma i sl.

Posebna tema posvećena je fizičko-geografskim osobinama Jadranskog mora, litoralizaciji i njenom značenju na jadranskim obalama i obalnom području Hrvatske, ekološkim problemima svjetskog i Jadranskog mora i sl.

U šestoj temi treba odrediti važnost voda na kopnu u opskrbi stanovništva, razvoju industrije, prometnoj povezanosti, energetsom iskorištavanju, navodnjavanju, energetskim i plovidbenim mogućnostima riječnih tokova i jezera u Hrvatskoj te problemima zaštite voda na kopnu.

Posebnu temu čini demografska obilježja Hrvatske u okviru koje treba obraditi razvoj naseljenosti i razmještaj stanovništva u Hrvatskoj, prirodno kretanje stanovništva, biološku i ekonomsku, etničku, kulturnu i religijsku strukturu stanovništva, zatim migracije stanovništva u Hrvatskoj s povjesnim osvrtom i suvremenim trendovima selo-grad te posljedicama depopulacije sela i nekontrolirane koncentracije stanovništva u manjem broju gradskih naselja. U okviru ove teme treba obraditi i problematiku hrvatskog iseljavanja u susjednim zemljama i svijetu te teritorijalno-političke organizacije kao odraz povjesnog razvoja i nacionalnog sastava.

Kao nastavak prethodne je tema o naseljima i oblicima naseljenosti, ruralnim pejzažima i oblicima te njihovoj preobrazbi, zatim o razvoju urbane mreže kao nositelja gospodarskog, kulturnog i političkog života, nodalno funkcionalna regionalizacija i funkcioniranje vodećih makroregionalnih središta. U ovoj temi treba upozoriti i na važnost prostornog planiranja kao bitne pretpostavke vrednovanja razvojnih inicijativa pojedinih regija i prostora u cjelini te racionalnog uređenja prostora s obzirom na suvremene potrebe rada, stanovanja i rekreacije.

U okviru završne teme o gospodarstvu Hrvatske treba obraditi stupanj i dinamiku gospodarskog razvoja cjeline i pojedinih dijelova Hrvatske po značajnijim vremenskim razdobljima. Veći naglasak treba ipak dati na suvremena gospodarska obilježja Hrvatske, pitanja energije, rudarske i industrijske proizvodnje, zatim poljoprivrede, prometne povezanosti, razvoja turizma, gospodarska i politička povezanost s Europom i svijetom (veza s EU, OUN, VIJEĆEM EUROPE, R.Z. Alpe-Jadran i sl.).

Pri obradi općih prirodno geografskih (reljef, klima, vode i sl.) te društveno geografskih osobina Hrvatske (demografska i gospodarska obilježja) a u cilju boljeg razumijevanja geografskih osobina i procesa treba, detaljnije obraditi i geografske osobine pojedinih susjednih zemalja. U tom se pogledu, s obzirom na oblik i geografski položaj Hrvatske te demografske i gospodarske razloge posebno ističe prostor Bosne i Hercegovine. Naravno pri tom treba u potpunosti resprktirati samostalnost i međunarodno priznati status Bosne i Hercegovine. S obzirom da je Bosna i Hercegovina jedna od domovina Hrvatskog naroda i u njoj su Hrvati jedan od konstitutivnih naroda u program je ugrađena i posebna nastavna jedinica "Hrvati u Bosni i Hercegovini". U posebnoj nastavnoj jedinici "Hrvatske nacionalne manjine u susjednim državama" obradit će se najznačajniji podaci o Hrvatima u Austriji, Mađarskoj, Vojvodini, Crnoj Gori i Kosovu.

NAPOMENA

U godišnjem izvedbenom programu nastavnik bi trebao predvidjeti i terenski rad, na primjer sadržaje o gradskim, seoskim naseljima, ljudskim aktivnostima čiji su rezultati vidljivi u prostoru, zatim sadržaje o onečišćenju pojedinih lokaliteta i elemenata okoliša, turistički privlačne lokalitete i objekte i sl. Sinteza sadržaja pojedinih nastavnih cjelina za koju je u pravilu predviđen jedan nastavni sat bila bi najkorisnija kad bi se ti satovi održali na terenu izvan učionice. Kako je organizacija terenskog rada dosta složena, bilo bi dobro da se organizira i dobro pripremi jedan jednodnevni izlet u tijeku kojeg bi se mogli najdirektnije upoznati uzroci i posljedice ljudskih aktivnosti i prostronih fenomena, odnosno geografska stvarnost u geografskom laboratoriju — prostoru.

Zavičajnoj regiji treba posvetiti više pažnje (kompleksno vrednovanje geografskog položaja, elementa prirodne osnove i njihov utjecaj na prostornu organizaciju, kartiranje sadržaja, veza, procesa i odnosa, određivanje najznačajnijih funkcija regije i planiranje prostorne organizacije u regiji).

LITERATURA

- Blažević-Pepeonik, *Turistička geografija*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
I. Crkvenčić i A. Malić, *Agrarna geografija*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
I. Crkvenčić, *Geografija za II. razred ekonomskih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
M. Friganović, *Demografija — stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
Friganović, Sić, Matas, *Zemljopis 6*, udžbenik za II. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
Skupina autora, *Političko-geografska pitanja Hrvatske*
Skupina autora, *Prirodna osnova geoprostora*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
Skupina autora, *Geografija Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb, 1975.
M. Herek, *Geologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.

- I. Kozina, Udžbenik za II. razred srednjih škola, Profil, Zagreb, 1966.
- M. Matas i ostali, *Zaštita okoline danas za sutra*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- M. Matas, Kozina, *Zemljopis I*, udžbenik za I. razred srednjih škola, Školska knjiga, 1996.
- M. Matas, *Metodika nastave geografije*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 1966.
- R. Pavić, *Osnovi političke geografije i geopolitike*, S. N. Liber, 1978. prilozi prof. Pavića, Rogića, Žuljića, Gamsa i drugih autora
- J. Riđanović, *Hidrografija*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- V. Rogić, *Regionalna geografija Jugoslavje*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- V. Rogić i D. Magaš, *Zemljopis 8.*, udžbenik za 4. razred gimnazije, Školska knjiga, 1996.
- J. Roglić, *Geografski elementi i faktori*, Školska knjiga, Zagreb, 1964.
- J. Roglić, *Litoralizacija*, Split, 1967.
- T. Šegota, *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb, 1973.
- T. Šegota, *Utjecaj klime na regionalno okupljanje i diferenciranje*
- M. Vresk, *Osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- M. Vresk, *Grad u prostornom planiranju*, Školska knjiga, Zagreb
- M. Vresk, *Razvoj urbanih sistema u svijetu*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- Zbornik radova sa savjetovanja u JAZU o prometnoj povezanosti Hrvatske*
- Zbornik radova I. kongresa geografa Hrvatske 1995.*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 1996.
- Atlasi Hrvatske i svijeta*, razni
- Geografski horizont*
- Geografski glasnik*